

La integració de les restes arqueològiques en l'arquitectura. A propòsit del Pla del Pallol a Reus

Fotografia FX. Fernández. Museu Salvador Vilaseca, Reus

El delicat tema de l'encertada integració de les restes arqueològiques o històriques en un projecte de nova planta o de reformes forma part avui de l'ordre del dia a tot arreu; tanmateix hi ha un cas a nivell de la nostra demarcació que potser té cert interès de comentar, a banda dels cada vegada més normals de les restes romanes que van apareixent a la ciutat de Tarragona. Faig referència al cas de la zona del Pallol, a Reus, on, com ja és sabut, es van descobrir unes importants restes de la segona muralla del nucli antic, juntament amb una sèrie d'antics forns de ceràmica dels s. XVI i XVII, justament on estava previst ubicar uns edificis per a comerços i habitatges de diverses plantes.

Si se'm fan comentar aquests aspectes deu ser perquè a mitjans dels anys noranta, i juntament amb l'Antón Bultó, vaig redactar el Pla Especial del Pallol, el qual amb certs retocs ha estat l'instrument urbanístic que ha de permetre a curt termini iniciar les obres sota la promoció de l'empresa Aledora S. A., la qual es va adjudicar ja fa uns anys el concurs pel qual l'Ajuntament de Reus va lliurar uns terrenys molt cèntrics i lliures de càrregues a canvi que s'edificassin uns blocs destinats en bona part a l'ús comercial (amb una gestió centralitzada); un centenar d'habitatges de diferents dimensions per a la seva venda i també un gran nombre de places d'aparcament per revertir a la ciutat a través d'Amersam S. A. M.

L'any 1987 ja s'havia aprovat un Pla Especial de Reforma Interior (PERI) de tot el tomb de ravals, redactat per l'equip d'en Manuel de Torres Capell, que també havia redactat el Pla General de Reus. Tanmateix, un seguit de circumstàncies com l'oportunitat de recuperar més solars que no es comptava, mercès a una política de recompra de cases velles efectuada per l'antic consistori, van aconsellar la redacció d'una reforma d'aquell pla circumscrita en aquest cas al sector del Pallol.

A grans trets, aquest nou pla obre un nou vial d'uns 15 m d'amplada perpendicular al raval del Pallol, de manera que, conservant la traça històrica de tots els altres carrers estrets, els travessa pel mig tot creant una gran plaça oberta al carrer de la Presó, per tal de millorar l'accessibilitat al barri i fomentar l'establiment equilibrat dels usos comercials i d'habitatge, els quals havien perdut el sentit des de feia molts anys, enfront de l'obsolescència dels teixits urbans i el mal estat de les cases que els devien donar suport.

El mobiliario del Gobierno Civil de Tarragona

El Museo Reina Sofia tiene previsto programar una exposición antológica del pintor y diseñador de muebles gallego Jesús de la Sota, en la que sin duda se reservará un lugar especial a los muebles que diseñó junto a su hermano, el maestro de arquitectos Alejandro de la Sota, para el Gobierno Civil de Tarragona, uno de los hitos de la arquitectura española del siglo XX.

Pero el valor de estos muebles no ha sido reconocido del mismo modo por el propio Gobierno Civil —actual Subdelegación del Gobierno en Tarragona— ya que, según ha podido constatar la Fundación Alejandro de la Sota, buena parte de ellos ha desaparecido o se ha ido arminconando en un sótano del edificio, en pésimas condiciones, merced al criterio personal de sus ocupantes. Y todo esto ante el total desconocimiento de nuestra profesión. Tanto es así que ni siquiera los arquitectos más cercanos a esta obra tienen conocimiento de estos hechos.

Quien esto escribe recibe la primera sorpresa cuando el Museo de Artes Decorativas de Barcelona se pone en contacto con la Fundación Alejandro de la Sota para pedir información sobre unos muebles del Gobierno Civil que pretenden restaurar y catalogar para, posteriormente, conservar como fondos del museo. Sillas, mesas y butacas, rescatadas del Gobierno

Que ja recordi, el Pla es va aprovar amb lleugers retocs, però sense que hi hagués cap al·legació de la Comissió del Patrimoni advertint de la possibilitat de salvaguardar restes històriques del subsòl. Abans ja havíem fet alçaments de plànols, fotografies i vídeo de totes les façanes dels edificis afectats i es confiava salvar els elements d'interès com claus de volta, lloses de balcons, etc., però realment no es confiava poder recuperar el traçat de la muralla o de les torres de defensa, situació aproximada que l'historiador Ezequiel Gort ja fa anys s'havia atrevit a dibuixar amb una base documental i una certa dosi d'imaginació.

El cas és que, una vegada acabats de fer tots els enderrocs de les cases afectades, Patrimoni va ordenar fer unes anàlisis sistemàtiques a l'indret més proper al raval, ja que se suposava que s'hi podrien trobar restes d'interès. Cal recordar que durant els anys quaranta i cinquanta es van fer unes troballes arqueològiques de ceràmica de reflex metàl·lic que feien pensar que el corredor de l'hospital (just darrere de la muralla) aplegava el gremi d'escudellers (fabricants de vaixel·la ceràmica esmaltada) la producció dels quals arribava a tot Catalunya. Tanmateix, l'any 1984, i probablement pel fet d'iniciar els fonaments d'un nou immoble, es va endegar una nova intervenció arqueològica per intentar descobrir les restes d'aquesta muralla, tot i que el resultat en va ser negatiu i gairebé ja no se'n va parlar més.

Contràriament, a principis de 1999, i gràcies a l'extensió del terreny sense cap obstacle i a la metodologia emprada per l'empresa d'arqueologia CODEX sota la direcció de l'Ester Ramón, els resultats van sorprendre els més optimistes. Van aparèixer fins a 15 forns per coure ceràmica, tots prou concentrats entre el carrer d'en Bages i el que havia estat el corredor de l'Hospital; del seu voltant se'n van obtenir uns quants milers de mostres de diferent producció ceràmica, en part estudiada i restaurada per l'Anna Mir i l'Anna Miralles, conservadora i restauradora respectivament del Museu Salvador Vilaseca.

Finalment, i en un estrat molt superficial, van aparèixer les restes prou identificables d'un tram d'uns 55 m de la muralla de finals del s. XIV (un metre de gruix i mig metre d'altura) i les restes de dues torres fortificades (d'uns 5 m de costat i un metre d'altura), constituïdes bàsicament per còdols lligats amb morter de calç i algun carreu de pedra treballada a les arestes de les torres.

La premsa local del novembre de 2000 en va fer ampli ressò en els titulars i, més tard, quan en Felip Font de Rubinat, coordinador territorial de Cultura, va fer seu l'informe tècnic que valora les restes com a restes d'alt interès i declara que totes les restes de la muralla i de les torres s'han de mantenir al seu lloc, va esclatar un gran rebombori en el consistori, atès que trencava totes les previsions d'iniciar immediatament el projecte ja redactat pel prestigiós company Dani Freixes (VARIS ARQUITECTES) per encàrrec d'ALEDORA S. L.

Després de moltes declaracions acusatòries entre les dues administracions interessades, finalment, i amb una intel·ligent decisió d'aquesta empresa promotora, s'acorda no debatre més el tema i mirar d'integrar —primer parcialment i després ja del tot— les restes acordades per aquest informe en el projecte executiu definitiu.

Això obligà aquests arquitectes a endarrerir uns metres l'alineació de les façanes al raval del Pallol, a retocar novament el Pla Especial compensant volums amb una nova planta i a «exposar» les bases de les dues torres mitjançant unes vidrieres trepitjables a nivell de l'ampla voravia a urbanitzar, tot deixant amagada per a la posteritat la base de la muralla i acusant-la potser gràficament en el paviment.

Consultant el projecte amb més deteniment, s'aprecia com des de la primera planta soterrada, destinada a comerços i magatzems, es preveuen uns passos de servei que permetran arribar als recintes contenidors d'aquestes restes, però només per al seu manteniment o per a l'estudi d'especialistes.

Tot i haver aprovat el nou pla la Comissió d'Urbanisme del juliol de 2001,

Civil, de las que tenía intención de desprenderse.

Aunque no hay duda del buen trato que van a recibir estos muebles, se puede comprender que un museo no es el lugar que les corresponde. El Gobierno Civil de Tarragona es uno de los edificios más relevantes de nuestra arquitectura moderna y los muebles que Jesús y Alejandro de la Sota diseñaron especialmente para este edificio forman parte intrínseca del mismo. ¿Se podría entender la Caja Postal de Ahorros de Viena sin los muebles de Otto Wagner? Quien haya visitado este edificio —50 años más antiguo que el Gobierno Civil— sabe que sus muebles lucen tan cuidados como el primer día.

Pero esta "cesión" de los muebles al Museo es un mal menor ya que, en el lugar adecuado o no, los muebles están a salvo.

El expolio se remonta al año 1986 cuando el gobernador decide por cuenta propia decorar su residencia oficial y varios departamentos del Gobierno Civil con muebles de unos conocidos grandes almacenes a cambio de que se lleven los muebles originales. Desde entonces, al parecer, se han ido cambiando los muebles a capricho y se han ido retirando los originales al sótano a modo de trastero. Aquí ya, sin ningún

a hores d'ara les obres encara no s'han iniciat, si bé el nou aparcament de la Riera, substitutori del provisional del Pallol ja gairebé s'està a punt d'estrenar.

El debat sobre la manera d'integrar aquestes o altres restes històriques en les noves edificacions, està obert a Europa d'ençà de les reconstruccions posteriors a la Segona Guerra Mundial. Tanmateix, recentment se n'ha anat fent balanç i, sobretot, la recuperació del Mercat del Born de Barcelona per a la nova biblioteca ha motivat diferents intervencions teòriques de prou interès. El mateix Marc Mayer, director general de Patrimoni de la Generalitat, en un article aparegut l'agost passat, referent a la seva intervenció a Prada de Conflent, afirmava que «el conservacionisme a ultrança és una actitud conservacionista i a més una moda passatgera» i també va apostar per una «defensa de la sostenibilitat (fins i tot en termes econòmics i a prova dels canvis socials)» i pel «caràcter minimalista de qualsevol actuació en unes restes». Tanmateix, al final reconeixia que en molts casos la decisió sempre serà política.

El maig passat, en Manuel Gausa, en un dels seus articles de La Vanguardia titulat Re-Born 2, comparava amb gràcia la solució política donada al Born amb una solució salomònica que no farà ningú prou content. Després elogiava la imaginació de l'Enric Miralles amb el tractament donat a les restes del convent dins del remodelat mercat de Santa Caterina o la dels arquitectes que actuen en l'entorn de Sant Pau del Camp, on —com ell diu— es pretén actuar «reactivant les restes», rememorant en certa mesura el film *Poltergeist* quan els cadàvers van emergir de la piscina.

A Tarragona en tenim, entre d'altres, dues mostres prou significatives: primer, quan Rafael Moneo, amb una actitud valenta i agosarada, es permet el luxe de bastir la nova sala d'actes del nostre Col·legi damunt mateix d'uns murs i un paviment romans, així sí, després d'un acurat estudi arqueològic dirigit pel Xavier Aquilué dels anys vuitanta.

Ara mateix, en Xavier Romaní, en començar les obres d'un nou CAP proper a l'edifici de Sanitat, s'ha topat de ple amb una fortificació i una galeria de principis del s. XVIII que li ha suposat haver de revisar tota la fonamentació per tal de crear una llosa que ho salvaguardés, facilitant també l'accés públic a aquesta galeria de prou interès.

No obstant això, no crec que la solució donada a les restes del solar de l'Eroski, o a les de la plaça de la Font (al bell mig del circ romà) per poder-hi ubicar un aparcament siguin cap model per seguir.

En el cas del Pallol, penso que potser la proposta no és tan imaginativa com es podria esperar i que les tensions i les presses per satisfer el compromís polític ens portaran una solució massa immediata.

Potser amb més temps es podria actuar en positiu i treure més profit d'allò que en principi era considerat per tothom com una «ensopogada amb el nostre passat». Potser seria hora de potenciar-lo i «explotar-lo» fins i tot turísticament, mostrant un dels patrimonis més autèntics i antics de la ciutat. Potser en lloc del supermercat situat a l'extrem del soterrani, pensat com un dels motors de l'operació comercial, s'hi podria disposar un restaurant o un bar que incorporés visualment les restes, encara que darrere d'uns vidres, sense impedir que el públic gaudís de la ja prevista visió superior. O per què no crear una mena d'extensió del museu, instal·lant-hi definitivament la valuosa exposició temporal, clausurada fa unes setmanes, que sobre aquestes restes ha coordinat l'Anna Figueras, directora del Museu d'Art i Història de Reus?

Potser sí que llavors, tal com ens recordava en Gausa, estariem davant d'unes «restes reactivades».

Anton Pàmies, arquitecte

tipo de control, han ido desapareciendo sin que nadie sepa cómo.

Los responsables de la conservación del patrimonio han ignorado que una obra de arquitectura que está protegida es patrimonio de todos y no propiedad de quien temporalmente la ocupa y, por lo tanto, nadie puede tomar decisiones personales sobre ella. Aunque desgraciadamente, hemos podido comprobar, gracias a la colaboración del Colegio de Arquitectos de Tarragona y en especial de Luis Salat —ex-coordinador de actividades del Colegio—, que actualmente, y desde el año 1985, el Gobierno Civil no está protegido ni catalogado. Desde la Fundación Alejandro de la Sota, deseamos suponer que esto es debido a un despiste administrativo, por otra parte inadmisibles, que esperamos que sea subsanado cuanto antes y que, tanto desde las instituciones implicadas como desde la propia profesión, cada uno con los medios que tenga a su alcance, contribuyamos a que esta obra pueda otra vez ser contemplada en su totalidad.

Teresa Couceiro, doctor arquitecto
Directora de la Fundación Alejandro de la Sota